

KAP. IV.

Gatmusik och Folknöjen.

Gatans toner och gatmusiken. — Marktschreier. — Förevisare.

Skogen har sina visor och fjellet sina låtar, men äfven gatan har sina toner; om de också icke äro af samma omedelbara natur som de förra, hafva de dock delvis behofvet såsom kompositör. Så är utan tvifvel förhållandet med brandvakts- och väktareropen. Reglementet ålägger vakten att ropa; denne finner det lättare att sjunga och därför sjunger han; möjligen behöfver han en längre tid på sig innan melodien tränger fram och hinner stadga sig.

I Jakobs församling voro, som bekant, ända in till senaste åren, tutningarne från tornet förbjudna, och i deras ställe rop anbefalda. Melodien, om man ens kan kalla den så, som härvid begagnades, hade antagit den enklaste form och skulle nogast kunna uttryckas så:

Väktar-rop från Jakobs kyrktorn.

Den rör sig på två toner, men är i all sin enkelhet ursprunglig eller komponerad af väktaren, och dess rytm sammanfaller med ordaccenten, något som icke lär alltid vara fallet med konstmusiken. Något mera utveckladt finna vi väktarropet i Upsala domkyrkotorn.

Väktar-rop från Upsala domkyrkotorn.

Der har en mera musikalisk väktare varit framme, och der är redan utbildad melodi. Sin högsta blomstring torde dock denna väktare-musik ha nått i ett

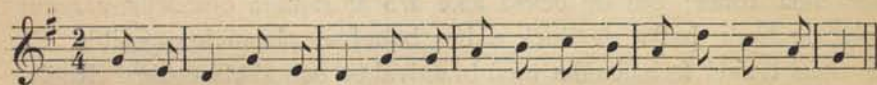
*Nattvaktsrop i en sjögård på Kungsholmen.**

Kloc-kan är ti - o sla - gen Gud be - va - re vår stad från eld och

brand, från tjuf-vars hand kloc-kan är ti - o sla-gen.

Detta är fullt folkvisa, diktad och komponerad för ändamålet. Så är äfven förhållandet med sotarton, pålkranston och grundläggarton, hvilka vi förut meddelat, och foga vi ännu härtill

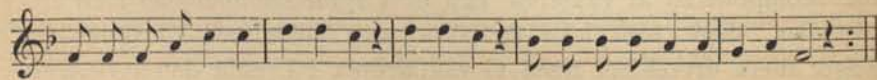
Ton vid spåntpålning med docka.

Här går ett, här går två, här går tre och här går fy - ra, femman slår.
Här går sex, här går sju, här går åt - ta, här går ni - o, ti - an står.

Men så kommer en annan art af toner, hvilka varit i säck innan de kommit i påse och hvilka troligen äro hemtade antingen från scenen eller ur visboken och sedan tillämpats vid arbetet. Så upptecknades i Stockholm 1850 följande

Bergsprängarvisa.

Mi - i - ins du den der lå - ga ko - jan der du ge - nom fönstret kröp.
In - in - te mins jag den der ko - jan Al - drig jag ge - nom fönstret kröp.

Hej fal - lal - le - ral - la Hurra så Hurra så Hej fa - ral - le - ral - la Hurra så.

Detta är en ren kuplett eller visa komponerad i helt annan afsigt än den att underlätta en bergsprängares arbete och återfinnes i Filikromen efter uppgift från Vestergötland. Samma är äfven förhållandet med en vid Röda Bodarnes forna kalkskutor upptecknad

* 1850, 51. Upptecknad för detta arbete jemte flere andra af herr Willehad Lindström.

Lossnings-visa.*

Vo-re jag i flic-kors klä-der sjung fal-le - ral - la ral - la - lej.

— — — — — sjung fal - le - ral - la lal - la - lej! o -

hoj — — — — — sjung fal - le - ral - la - ral - la - rej!

Detta må endast antydningvis nämnas om gatans toner, ty till att gifva sig in på den stora litteratur som under namn af skillings-

Fig. 49. Musikanter på 1500-talet. Efter Ol. Magni.

tryck gått ibland stadsbefolkningen, är icke i öfverensstämmelse med vår plan, och ett sådant arbete väntar ännu på sin man.

Vi öfvergå derföre till gatans musikanter. Dessa äro urgamla; Rimkrönikorna känna pipare och trumbare som ströfvade omkring och uppträdde på bröllop och andra fester. Lagarne ha bestämmelser om »Lekare then sum med Gigu ganger, eller med Fidlu far, eller Bambu». Den på upplysningar outtömlige Olaus Magni meddelar ofvanstående afbildning af dem (fig. 49). Man kan tryggt påstå, att de funnits i alla tider, om ock icke många af dessa armes namn gått till efterverlden.

Bellmans figurer lemna vi å sido och skola i stället sysselsätta oss med några, hvilkas tillvaro är fullt bekräftad och hvilkas konterfej blifvit bevarade.

* Återfinnes deremot icke i Filikromen. Orden äro delvis för grofva att återgifvas.

Om *Lars Colling* eller Blinde Collingen, som han på det porträtt hvilket finnes i kungliga biblioteket kallas (fig. 50), vet man tills vidare icke mer än följande:

Bellman säger i inledningen till Fredmans Epistlar om Christian Wingmark att han »egde i proportion samma skicklighet på flûte-douce som den ännu lefvande blinda virtuosen Colling». Han blåste således flûte-douce och var blind. Men han gjorde också visor. En

sådan tryckt (»i år») 1776 bär följande titel:

Fig. 50. Blinde Collingen.
Efter porträtt i k. biblioteket.

»Föreställning Til Menigheten Öfver det våld-samma Mord, som föröfvats uppå Tull-Besökaren Anders Wiberg, I December Månad år 1774. Samt Torparen Eric Jacobssons Och Bonden Carl Hindrichssons Dom, At med Tärningkast spela om lifvet, som skedde i Stockholms Läns Lands-Cancellie, d. 21 November 1775 — uppå hvilka lotten föll på Eric Jacobsson, som i följe deraf kommer at undergå dödsstraffet d. 10 Januarii 1776 på Wärmdö Afrätts-Plats». I slutet står: »Författad af den till Synen olycklige Lars Colling». Af de 21 stroferna meddela vi den första som prof på hans författarskap:

Med-menniskor! lät oss betrakta
Den grymhet som på Wärmdö händt,
Där bittra uti arghet wakta
Uppå en Man hwars kall war kändt;
Besökare hans karactär
Upretar Menigheten här.

Detta om Collingen.

En annan ryktbarhet, från 1810, är *Filikromen*, hvilken lånat detta sitt binamn åt en populär vis-samling som under det namnet vunnit rykte långt efter det originalets namn blifvit glömdt. De enda upplysningar som kunnat vinnas om den egendomlige mannen stå att läsa i Rydqvists Djurgårdsbeskrifning (1833). Visserligen erhåller man icke der några underrättelser om mannens lefnadsomständigheter, men i dess ställe en mycket förträfflig karakteristik och ändå något derutöfver.

»Ännu för omkring 20 år sedan förnummos några liksom gäckande återljud af dessa menighetens nöjen, och man träffade nästan i alla folksamlingar, men företrädesvis omkring Hasselbacken, en i sitt slag stor ryktbarhet, en rhapsod, änskönt af sämsta slaget — en f. d. gardist, hvilken under namn af *Filikromen* var vida känd. Ehuru han blott för den lägsta folkklassen var rolighetsminister, smögo sig dock mången gång vettet och bildningen, för att göra några minuters bekantskap med denna parodi på folksångare, hvilken med alla segertecken af en Bacchi hjelte, fastän sjelf ett krigsbyte för den »milde gudens» eröfringar, stod der — vild, rödbrusig och försupen — bland en troget lyssnande folkskara, och under de sällsammaste åtbörder, det våldsammaste ansigtsspel, sjöng till sin skorrande fiol

allehanda visor och slagdängor, somliga af egen tillverkning, merendels utmärkta af en förvånande oförskämndhet och inblandning af Filikromens beryktade namn (fig. 51). Liksom i skotska gränsstäderna ännu för ett par decennier sedan funnos 2:ne folksångare, Robin Hastie och John Græme (eller som den senare ock kallades, *the long Quaker*), hvilka, ehuru i ädel mening, ansågos för de sista telnigarne af Minstrelstammen; liksom kan man tilläfventyrs betrakta Filikromen som den sista, men vanfrejdade ättlingen af den svenska folkpoesiens målsmän. Visserligen var han ej, och förtjente ej att vara, i likhet med de skotska spelmännen

Fig. 51. Filikromen.
Efter ett kort af Billmark.

eller *Pipers*, såsom de benämndes, i denna befattning ordentligen anstald och på allmän bekostnad aflönad för att mimiskt och musikaliskt föredraga gamla nationalballader; visserligen ej detta, men i stället lade han på sin omgifning en frivillig skatt, och det ansågs för en pligt på samma gång som en fågnad, att slunga åt honom ett litet mynt, det han visste att med mycken färdighet uppfånga i munnen. Han uppförde i korthet sagdt, ett slags skådespel, beräknade för de lägsta tycken och odlingsgrader; han var (så föreställa vi oss), ehuru i en ytterst klumpig och förvriden form, en art af dessa trasiga improvisatörer, hvilka i Söders landskap underhålla mängden: en upptågsmakare, med ett öfvermått af italienarens oblyghet, men utan en skynt af dennes konstsinne och lätta naivitet. Emellertid skall Filikromens framställning haft någonting ganska eget och sällsamt, någonting öfverraskande genom den kolossala sjelf-

förnöjelsen och den vidunderliga, allt afväpnande tilltagsenheten. Denna grofva fars, hvaruti stundom åskådaren sjelf blef mot sin vilja medspelande, företedde en sysselsättning, som, i brist af någon bättre, anlidades af personer med en mindre grannlaga känsla; och hade den icke inneburit något karakteristiskt, så skulle ej minnet deraf varit, efter ett 20-tal af år, så lifligt och så allmänt».

Den i senare tider ryktbaraste gatuvirtuosen var utan tvifvel *Blinda Kalle* (fig. 52). Flertalet af de stockholmare som nu hunnit några och tjugu år minnas honom, och likväl finnes det högst få som veta eller någonsin vetat hvad mannen egentligen hette. Äfven *Blinda Kalle* hade dock ett borgerligt namn.

Fig. 52. *Blinda Kalle*.
Efter originalfotografi.

Karl Johan Ström hette han, och han var född i Husby Långhundra socken i Upland 1818. Han afled i lunginflammation den 16 Juni 1864 i huset n:o 1 Lilla Bryggaregränd, i den gård som kallas »Lambyska verket» och som bildar en kil mellan Norrlands- och Stora Humlegårdsgatorna.

Detta är ju allt som man behöfver veta om den blinde spelmannens samhällsförhållanden. Hans konstnärssomständigheter äro af större intresse. Under 38 år gick han omkring på Stockholms gator och spelade fiol. Redan vid åtta års ålder gaf han sin första solokonsert

på Karl den trettondes torg. »Han är den moderniserade och förädlade Filikromen, han är den genuina folkfiolen», yttrade någon om honom få år före hans död. *Blinda Kalle* egde ett fint musikaliskt öra och behöfde blott en enda gång höra ett stycke för att genast spela det. Så snart någon ny opera gafs på kungl. teatern, var han der, vanligtvis på vinden, och lyssnade uppmärksamt. Dagen derpå fingo Stockholms gator och gränder höra hvad *Blinda Kalle* hört aftonen förut, och det var ett troget återgifvande af operans melodier. Illustrerad Tidning innehåller i slutet af 1860 en, af *Blanche* gjord skildring af *Blinda Kalle*, ur hvilken vi anföra följande:

»Han ger konserter i solbadd, regn och snöyra och alltid med samma säkerhet, färdighet och smak. Hans instrument är ingen Stra-

divarius, men ingen Stradivarius skulle uthärda så många vädervexlingar och strapatser som Blinda Kalles fiol. Den är icke något bortskämdt barn; gud vete, om den någonsin varit klädd i fodral. Ingen må tro, att det blott är dansmusik och s. k. slagdängor som Blinda Kalle spelar. Bekant med hela den klassiska musiken, medföljer han lika troget den moderna, och han gör rättvisa åt alla mästare, alla skolor.»

Blinda Kalle uppträdde också med accompagnemang, i början af ett positiv, men under senare år af en annan blind man, som spelade fiolonsell. Under de sexton år som förflutit sedan Blinda Kalles död har ingen honom värdig efterträdare låtit höra af sig.

Gatmusiken har alltid varit älskad af folket och samtidigt hatad af de rike.^x Redan 1770 klagar en ondsinnad Anonym i *Stockholms Oordentligheter* öfver att »en hop trumslagare och pipare hafva tagit sig före at om Helgedagarne ställa sig på allmänna ställen och för en liten vedergällning visa sin färdighet på hvar sina Instrumenter». Författaren anbefaller dem åt polisen, emedan de skrämna hästar att skena.

I början af detta århundrade anländer positivet till Sverige. Det var ett lättskött och demokratiskt instrument som höll allmänheten i kunskap om operans repertoar, och allmänheten visade sin tacksamhet härför genom att uppmuntra det nya företaget till den grad, att positivmusiken blef en plåga. Ropet mot den vardt så högt, att det, år 1843, ger anledning till ett lustspel i 4 akter. (Positivhataren af Aug. Blanche.)

Aderton hundra femtio sju ingår en ny period i gatmusiken. Hertiginnans af Östergötland ankomst från Nassau till det nya fäderneslandet åtföljdes af en invandring af små Nassauer, hvilka populariserade dragharmonikan (fig. 53). Detta instrument slog genast an och döfvade för en tid positiven; men de små musikanterna blefvo snart hemförlofvade af polisen, och positivet blomstrade åter. Dock hade dragharmonikans tilltalande och rikare harmonier gjort ett varaktigt intryck på en mängd individer, hvarför instrumentet spred sig såsom sällskapsförnöjelse öfver hela landet, särskildt bygden, och har nu, kan man säga, till en stor del utträngt fiolen.

En annan företeelse var *femtonkonstnären* (fig. 54). Han betraktades mera som ett underverk och vann aldrig någon egentlig popularitet, ty han var mera beundrad och afundad, än han kunde bli älskad.

x sag hellre de dumme eller snobbarna.

* * *

Bland de mest omtyckta af alla gatans föreställningar torde väl *Marionetterna* vara. När de kommit till Sverige är osäkert, men före 1731 hafva de säkert funnits, emedan en kunglig förordning af det året anbefaller »att Comedianter och Marigenet Spelare Lindantzare och dylike betala för hvarje gång de agera 6 dr Kmt pr gång till Rasp- och Spinnhuset». Den som vill söka igenom de gamla spinnhusböckerna (i Kommersekollegii och Kammarkollegii arkiv) skall finna namnen på mången numera förgäten marionett-storhet. Under Gustavianska tidehvarvet blomstrade de på Djurgården. I Hallmans ballett »Casper och Dorothea» sjunges i introduktionskören:

Så Marjonetters dans på lystna hjertan rår,
Att det förtjust från Skepp och Vofflor går;

Fig. 53. Nassauergosse, med dragharmonika.

Fig. 54. Femtonkonstnär.

Efter teckningar af G. Wahlbom.

antydande dermed marionetternas stora popularitet. Att röra i detta nöjes historia är detsamma som att gå tillbaka till Rom och Grekland, och det ämnar vi inte på några vilkor göra; vi vilja blott anmärka, att förlustelsen är urgammal som teatern och att den ännu för några år sedan var mycket populär på Djurgårdsslätten, då den så kallade Kasperteatern derstädes egde bestånd. Det är om stockholmares oförgätliga Kasper, Mosi Kasper, vi vilja utbreda oss något efter de källor som stå oss till buds. *Kasper-Häusermann* har benäget meddelat oss sin självbiografi, och ur densamma torde vi få meddela följande:

Häusermann (fig. 55) kom, som harpspelare, till Stockholm första gången 1856. Kort efter sin ankomst hit bestälde han sig hos en nu mer afliden bildhuggare vid namn Hartman hufvuden till »Potionell» eller Kasper-figurer samt erhöll tillåtelse att å alla offentliga platser och torg i Stockholm få förevisa sin »Potionell»- eller Kasper-teater. Den första förevisningen egde rum på Riddarhustorget vid Gustaf Vasas stod. Det var en söndagseftermiddag, och knapt hade Häusermann börjat låta allmänheten se den glade Kasper, förr än hela torget var öfverfyldt af menniskor, så att polisen icke utan ansträngning kunde skaffa fritt utrymme på platsen. Derefter flyttades Kasper-teatern till Gustaf Adolfs torg, och der samlade sig ännu mera folk, hvarpå Häusermann drog till Hörtorget samt vidare till andra öppna platser i hufvudstaden. Efter ett treårigt vistande i Ryssland, dit Häusermann reste redan på hösten 1856, men icke trufdes rätt bra, återvände han hit och fick då Djurgården sig anvisad såsom förevisningsort samt stannade der i många år.

Hvad Kaspers dramatiska föreställningar beträffar, måste vi egna dem några ögonblick, emedan de icke äro så alldeles betydelselösa som man kanske föreställer sig. De äro klena, det är sant, men de äro återljud af en diktart som en gång var något själfständigt och som i sina verkningar visat sig ega den befruktande kraft som allt ursprungligt eger.

I Wien spelade marionett-teatern en stor rol och man eger ännu periodiska teater-almanackor från 1700-talet, der en särskild afdelning af kritiken är anslagen åt marionetterna. Under franska revolutionen (den stora) begagnades marionetterna såsom uttrycksmedel för opposition, och detta med en frihet som icke var unnad pressen eller scenen. I norra Tyskland kunde man icke täppa munnen till på de små trägubbarne, under det andra trästockar predikade dumheter. Reformationens djupaste dikt, Faust-sagan, går först öfver dockteatern, och det är från ett af dessa Puppenspiel (först utgifvet af Simrock 1846) som Gøthe icke blott fick sin impuls, utan rent af

Fig. 55. Kasper-Häusermann.
Efter fotografi.

sin idé till Faust. Detta dockspel, som härleder sig från ett under 1600-talet uppfördt drama (hvilket är förloradt), åskådades af Goethe i Strassburg 1769 och gifves än i dag i Tyskland. Första aktens första scen skall gifva ett begrepp om dockspelets och tragediens förhållande till hvarandra.

(Num med många folianter).

Faust (sitter wid ett bord, på hvilket en bok ligger upplagen). Så långt har då jag, Johannes Faust, kommit med min lärdom, att jag måste rent blygas för mig sjelf! Öfwer-

Fig. 56. Kasper-teater på Djurgården.

Kasper.

Hans hustru.

Mexikanaren.

Djefvulen.

Fig. 57. Kasper-figurer.

allt strattar man åt mig; ingen läser mina böcker, alla förakta mig. Jag skulle bra gerna vilja bli fullkomlig! Dersför har jag beslutit informera mig i Negromantien.

En Ande (med rå basstämma, osynlig). Öfvergif studium theologicum och gå på med studio negromantico, om du vill blifwa lycklig och fullkomlig på jorden.

(Fausts) Genius (osynlig, i hög distans). Öfvergif Studium negromanticum och gå på med Studio theologico.

Faust (uppspringande från stolen). Underbart! Jag vill dock närmare lyhna till de båda rösterna! Du till höger, hvem är du?

Genius (osynlig som förut). Din Skyddsande.

Faust. Ja, himmelens omsorg är dock något wadert! Men du till wensler, hvem är du?

Anden (osynlig). En utsänd från Plutos rike, hwilken kommer för att göra dig lycklig och fullkomlig i den öfre werlden.

Faust. O, huru angenämt klingar icke detta ord "fullkomlig!" Detta är min enda önskan. Köst från höger, lemna mig! Och dig från wensler wäljer jag till min blifwande ledsgarinna!

Genius (som förut). We din arma själ!

Anden (tillsammans med en mängd röster från helwetet, strattande). Ha! Ha! Ha! Ha!

Faust. Underbart! knappt talade min genius, förrän ett hänsträtt hördes. Dod, min Famulus kommer; jag måste bryta upp.

Kasper engageras som resebetjent, Mephistopheles och Wagner m. fl. uppträda och stycket går framåt till slutet, då himlaröster höras: *Fauste! Fauste! in æternum damnatus es!*

Derpå följer en slutscen mellan Kasper och Auerhahn:

Kasper. Ribi: Wer da? — **Auerhahn.** Känner du då inte mig? — **K.** Nej jag känner dig ide. Hwem är wi då, mon cher ami? — **A.** Jag är Auerhahn. — **K.** Så? Får jag se dig i ögonen? Ja, du är Kichelhahn! Hwad vill du då? — **A.** Kasper, din tid är ute, du måste gå med mig till helwete! — **K.** Jag tänkte, ända in i ugnshålet. — Men du är wißt inte riktig i hufwet; tror du att mina tofs är är förbi? — **A.** Ja. — **K.** Ah nej! Jag aflägger i dag mina första prof som brandwakt. — **A.** Det rör mig inte! Dina tofs är äro förslutna och du är nu min egendom. — **K.** Hwad du säger! Jag märker att du lurat mig. — **A.** Jo, säkert! — **K.** Nå, då är du också lurad. Du har köpt min fjäl, men Kasper har ingen fjäl! Hahaha! — **A.** Och om du också inte har någon fjäl så måste du ändå med mig. — **K.** Hör på Kichelhahn, ge mig inte rabies, gå din wäg eller du får lyktan i hufwet. — **A.** Nå, wet du hwad? Efter som du är brandwakt så will inte san ha dig. (Vort genom lusten.) — **K.** (Ensam.) Det är charmant att inte san will ta brandwakter. Nå, då will jag gå och ta en kanna snaps med mina kamrater och stratta åt de dumma djeflarna.

Om man med denna slutscen jemför Kasper-Häusermanns på Djurgården så ofta gifna stycke, »Der Tod und Kasper», skall man lätt komma på den tron att vår Kasper hemtat ur samma källa som sjelfva Goethe.

Der Tod und Kasper.

Personer:

Kasper.

Döden.

Djefwulen.

Kasper. Ja, nu tror jag det skall vara min sista tid att gå snart till döden. Alle jellar! Hwad ser jag der? Uha farbror, kommer du? (Döden kommer.) Jaja, hwad begär du från mig? — **Döden.** Jag begär herrns fjäl! — **Kasper.** Ursäkte, lille wän, min fjäl, den har jag försäkt på Riddarhustorget för godt pris. — **Döden.** Du skall ide mej narre. Du går me! — **Kasper.** Hwa säger du? Jag war sme'? Nej, det war jag inte; jag war sträddermamsjell, och min mamme war knecht och min pappe war barnmorste! (Döden tar åt Kasper. Kasper drar sig tillbaka och slår Döden i hufwudet.) Det war en märkwardig en fanariensfägel; den har jag aldri inte sett för. (Djefwulen kommer.) Hwad blir den der för en' creatur? — **Djefwulen.** Jag blir Daveres och Senires von der Insel Jajo! — **Kasper.** Om! Det war märkwardig! Förlåt mig, hwad söler du hier in Swergeland? — **Djefwulen.** Jag will ha din fjäl. — **Kasper.** Hwad, tror du att jag går land omkring och handlar med fjälar? Da komm förut schon ett hwitte fälhufwud och wille ha min fjäl; men den har fått sin warme mat. Men säj mej, lille wän, hwar kommer du från von siste gång? — **Djefwulen.** Von London. — **Kasper.** Von Lumpdon? Ja det tror jag; du ser också traßig ut! — **Djefwulen.** Jag är den djefwul. Förstår du nu mig rätt? — **Kasper.** Ah, da san jag begripa, att det är mig som satan söler. Förlåt mig, fins det flere såna schwarte satan in London som du? (Djefwulen drar in honom i snusdosan. Kasper kommer upp ur den samma.) Aj, aj, det war en dålig himmelsfärt. Hwar war jag? Jag war i gammel-mors snusaste. Hwad säger du? Jag war i min gamle mormors bränwinstaste. Du skall

ide ferblände en snusaste med bränvinsflaska. Förlåt mig, wo kommer jag fram igen? Jaja den ska gå åter tillbaks. Tack så mycket, min snälle herrskap.

Med mera dramatisk färg och rikare på handling samt så att säga mera egentligt stockholmsk är följande folkmuntration med dess anspelningar på dagens förhållanden och med dess ordförråd hemtadt delvis ur småteatrarnes repertoar. Äfven denna dramatiska produkt torde ha sina anor, åtminstone skall man till exempel med möda känna spår efter en och annan af typerna i Romerska komedien, såsom Den Girige i Fordringsegaren och Miles Gloriosus i Officern.

Kasper. Na, ta, ta, tralala! God dag, god dag, min lille snälle herrskap! Ja, nu hafwer ni er treflige Kasper här igen! Jag hafwer varit uti det store Vaterlandet! Och jag hafwer haft många sater att bestire; jag hafwer hjälpat på min bror och min syster; jag wille mig låne hundra riksdaler und de gifwa mich bare fem och tjugo och jag köpa åtta flasker potatis und åtta puteljer stekt shtremling! (Sjunger). — **Hustrun.** God dag, min lille snälle, rare Kasper! — **K.** (affibes). Se der kommer min fru, det gamla trollet! Jag har lust att inte känna igen henne. (Sjunger.) — **H.** God dag min lille snälle, rare wackre Kasper! — **K.** Tra, la, la, la, la! — **H.** Goddag! — **K.** (Härmar) Uj! — **H.** Du ska säga goddag! — **K.** Jå kann nicht! — **H.** Ja! — **K.** Nej! — **H.** (Safwar.) O, o. — **K.** So. — **H.** D, a, g. — **K.** Dag. — **H.** Godag. — **K.** Uj. — **H.** Goddag! — **K.** Uj (omfäges många gånger; Kasper glömmur sig och säger) Goddag! — **H.** Det wara bra, nu är du min lille snälle man igen, nu skall wi danse! — **K.** Jag skall bare hemte min store basfirole. (Tar en käpp, sjunger och dansar, slår slutligen ihjel henne). Se ja, nu är hon richtig dö! Tra, la, la, la! (Bär ut henne). Tra, la, la! Nå nu är jag ungtarl igen och nu skall jag dricke mich ätte halfwe Bayer; Oh herre Je! Der kommer den verdamnte wärds-huswär, som jag är skyldig mick pengar; jag skall lure honom! (Käffas wara dö). — **Fordringsegaren.** Oh! Kasper! Kasper! Willst du mine mange penge betale? Kasper, hörst du nicht? — **Kasper.** Nix madam. — **F.** Hå, hå, wänte mich. (Lägger sitt hufwud på Kasper o. s. w.) Se ja ja! Jaf lurer! Willst du bleiben? (Får en örfil). Uuh! Oh! Kasper! (Mufflar honom). Kasper! Bist du werklisch dö! — **K.** Ja! — **F.** Nej, du bli inte dö! — **K.** Jo! — **F.** Nej! (Flere gånger.) Hwar har du varit den hele lange tid, jag inte sett dej, mosfiß Kasper? — **K.** In das grosse Vaterland, Berlin, Hamburg und Wien. — **F.** Hwad har du gjort der? — **K.** Jag har lärt mig barbere folk efter nyaste method. — **F.** Sää! Nå willst du mick mine mange penge betale? — **K.** Hwille mange penge? — **F.** Som du är mick skildig! 30 riksdaler for shtremling und potatis und bayerst öl und punch und toddi! — **K.** (sunderar). Punch och toddy — jag aldrig dricka sådant! Jag är absolut. — **F.** Nej. — **K.** Jo. (Många gånger). — **F.** Undt så har du fått kotte rostwor, stekte rostwor och rotamos, nors och nors-soppa, fill och fill-soppa, stekt fill i papper, stekt papper utan fill, stäfl och potatis och potatis utan stäfl — und alle fat ha varit garnerade med norshuswen — willst du betale mich mine penge, mosfiß Kasper? — **K.** Jag skall rake dig för tretti riksdaler! — **F.** Det war bra! — **K.** Jag ska bare hemte min lille bestedlige twälborste! — **F.** Det är ju en gatsopningsmachin! — **K.** Nix! Det är en lille bestedlige twälborste efter nyeste metod! (Twäljar in honom.) Stilla! jag skall hemte min lille bestedlige rakaknif. (Hemtar käppen.) Ja, efter nyaste metoden. (Han slipar knifwen, ralar honom och slår honom.) Tralalala! Nu hafwer du fått mick stor waluta för dina tretti riksdaler. Tralalala!

Mexikanaren. (Sång.) Jch komme nu från Mexiko, ett land, wo die Citronen blühen! — **Kasper** (Härmar). Blühen! (Försvinner). — **M.** Håhå! Tusen tausel! (Söker.) Donnerwetter, wo bist du då? Putz weg! Då kan jach börje sjunge min lille arie igen! Jach

kommer nu från Mexiko! — *K.* Ko! — *M.* Noch einmal! Ferdammte igel! Får jach dig bare fast, ja (letar). Noch ein mal putzweg! Jach kommer nu från Mexiko. — *K.* Ett land wo die Citronen blühen. — *M.* Ah, goddag, goddag min snälle wän. Gwem blir då den du? *K.* Jach bin ein Tenorist. Lo, la, lo! — *M.* Ahä. Und ich bin ein Bassist. Le, le, li! — *K.* Då stulle wi sjunga en lille duett! — *M.* Ja wohl. (Sång.) Kalospinterofromatofrene! — *K.* Hwad är det för en sprach? — *M.* Det ware det Mesopotamiske sprache. — *K.* Jach kann nicht. — *M.* Du stalt dich lernen! — *K.* Ja wohl! — *M.* (sjunger). Kalospint... — *K.* (förföter; kommer af sig). Tralala! — *M.* Häll, häll, det nicht richtig! — *K.* Jo! — *M.* Nej! (Många gånger.) Jag stalt läre dich! Säg som jag! — *K.* Som jag! — *M.* Nein! — *K.* Nein! — *M.* Du är dum! — *K.* Ja, det är du (slår honom). — *M.* Nä, nä, stille din blutige schwärdt! Säg som jag säger! Kalo. — *K.* Kalle! — *M.* Spinte. — *K.* Springte. — *M.* Ko. — *K.* Elo. — *M.* Kro. — *K.* Krog. — *M.* Mato. — *K.* Masarn. — *M.* Krene! — *K.* 3 Grenna! — *M.* Kalospinterofromatofrene. — *K.* Gallepringtestomafarnigrenna! (De sjunga). — *K.* Wänte mal lite, jach stalt bare hänte min lille bestedlige tattpinne. (Hämtar kappen och slår honom).

Officern (sjunger). Häll dich stolte drottning in Norden. Und Schwä med fjell och med trän. — *Kasper*. Tralalala. (Stöter emot officern). — *D.* Donnerwetter! — *K.* Goddag, goddag, min lille schnelle granne herre! — *D.* Tycker du om soldater? — *K.* Ja, jag tycker mycket om fallater! — *D.* Will du bli soldat? — *K.* Sallat? Nein! — *D.* Nej, soldat sage ich, en krigare! — *K.* Hwad får jag då? — *D.* Du får tio riksdaler och äta fläsk och ärter. — *K.* Jag will bare äta schtremling und potatis och halfwe bayer! — *D.* Du får allt hwad du will! — *K.* Det war bra! Jag blir soldat. — *D.* Då stalt du schwäre. — *K.* Smöre. — Jach smöre en smörgås med smör und kött und ost med snapps, und schtremling und potatis und bayerst öl. — *D.* Nu stalt du läre dig exercere und marchere! — *K.* Kommer strax! — *D.* Framåt march! Rechts und links! recht und links! — *K.* Speck und schink! speck und schink. — *D.* Halt! Höger om! — *K.* (wänder och slår till honom). — *D.* Donnerwetter. — *K.* Rechts und links, rechts und links! (Pryglar honom). Nu sta du mans inte exercere några flere! Tralala, la!

Djeswulen. *Kasper*, *Kasper*! Jag stalt dich hemta! — *Kasper*. Oh, det war en merkwürdiger Dchs! Goddag, goddag, min schnelle, gamle herre... Kommer du på telegrafen eller på jernväg? — *D.* Oh, jag segla hit i den store Himmelmans ballong und jach schall tage dig med. — *K.* Oh! hwad blir du för en swarte, lacerede marlatta? — *D.* Jach bin ick en marlatta. Jach bin den swarte djeswel aus Marocko! — *K.* Oh! God dag herr aus Marocko! Willst du ein schnapps hayen? — *D.* Ja, ich tagen! — *K.* Wänte, jag stalt bare hemte min lille punschlef. (Går ut.) Smake på herr aus Marocko! (Slår honom; *D.* försvinner. *K.* till publiken): Tacker bömjulest, min lille bestedlige herrslap för denne gång. Nu sta jach tage mig ätte flascher stekt stremling und ätte boutelj Blanksmörje und ätte halfwe bayer. Tacker ja viel! Diener! Diener! (Slut).

Och härmed lemna vi *Kasper-Häusermann*, hans bilder och dramatik åt glömskan och odödligheten.

Gubben med skåpet har omkring midten och slutet af förra århundradet varit en mycket omtyckt person, hvilken gått till efterverlden såsom typ i flere komedier. Hwad han haft att förevisa kallas omvexlande *skåp*, *spelverk*, *schene Rariteten* och *laterna magica*, och han sjelf går under namnet *Marktschreibern*. Så förekommer han i *Bellmans divertissement Mantalsskrifningen*, der han förevisar: »1:0

der stadt Rostock, das grosse Kollegium filosofikum mit seinen per-
tinentien, zum 2:o der juristen kollegium auf alten markt. 3:o then
schturen synteflut und then berg Arrarat».

Fig. 58. Lars Hjortsberg som Marktschreiern
i Tillfallet gör Tjuften.
Ur Svenska Theater-Galleriet 1826.

Fig. 59. H. M:t Carl XIII:de.

delse med ett välbekant nöje som kallas *Lyckans Stjerna* (fig. 60).

* Den påfallande likheten med sal. H. M:t Carl XII:te torde väl icke undgå be-
traktaren.

I Hallmans »Tillfallet gör
Tjuften» blef han, först genom
Bellmans, senare genom Hjorts-
bergs spel (fig. 58) odödlig, sär-
skildt med kupletten:

Fifat fifat chermante Margret!
Schene Spilleverk undt schene Raritet!

»Ho ha! wass pekiken sie
da! Dar stehet Eve die erste
Frau Mutter for den gantze welt
und plocker äbblen undt pirun
in Paradis, undt te schwartz
puchlen schlingrer sich auf die
weise hals rundt hirus, undt
seinen mandt, den grosmutige
Adam schpatsirer schwissen te
krene pusker, undt lurur undt
schmilrer unter lugg på ten
schene Eve . . . »

In på våra dagar har Johan
Jolin låtit Gubben med skåpet
uppstå i en dikt under samma
namn, hvilken blifvit ett länge
omtyckt deklamationsnummer,
och dermed var ämnet uttömdt.

För att gifva ett begrepp
om de »schene Rariteten» som
verkligen visades på 1840-talet
meddelas vidstående bild (fig. 59),
tryckt i Jönköping.*

De skåp som nu för tiden
visas på Djurgårdsslätten hafva
förlorat sin karakter af sjelfstän-
dig konstart och stå i förbin-

* * *

Till förevisningarna ännu mer än till de teatraliska nöjena måste *konstberidarnes* föreställningar räknas. Så länge ringrännningar och tornerspel ännu idkades som adliga idrotter, och folket ej sällan tilläts att som åskådare vara vid dem närvarande, hörde man icke talas om konstridning såsom yrke, och manégeföreställningar visste man icke af. De förekomma dock allt oftare på sjuttonhundratalet, synnerligen mot århundradets slut, och vi hafva redan omnämnt konstberidaren Lailsons och hans sällskaps m. fl. uppträdande på Barnhusgården. Någon synnerligt uppmärksammas efterträdare tyckes Lail-

Fig. 60. Lyckans stjärna.

son icke haft, med undantag må hända af den här ofvan likaledes omtalade Louis Chiariny, förr än fransmannen Foureaux med sällskap inträffade i Sverige. Under sommaren 1824 erhöi han tillåtelse att i riket inkomma och att begifva sig till Stockholm samt vardt med ett pass af den 11 Juli nämnda år försedd. Sällskapet tyckes dock hafva under sommaren och hösten uppehållit sig i landsorten. Först i December anmälde Foureaux sig att under vintern gifva föreställningar i hufvudstaden, men då svarade öfverståhållarembetet, att passet hade afseende på endast sommartiden samt afslog hans begäran att här få uppträda. Truppen fans för tillfället i Norrköping,

och öfverståhållarembet nekade den att fortsätta resan till Stockholm. Näst följande år infann sällskapet sig här utan hinder från de stockholmska myndigheternas sida, och Foureaux vardt en mångårig gäst här, mycket omtyckt af Stockholms allmänhet.

Han var dock icke utan medtäflare. Redan 1828 fick konstberidaren Gauthier tillstånd att på Djurgården visa sin skicklighet och att uppföra en manége. Samma år hade en annan konstberidare, Kuhn, erhållit en plats i granskapet af Hasselbacken, egentligen dock för att der uppföra ett ridhus och gifva undervisning i ridkonsten. Det var mellan Kuhns och Gauthiers områden, som konditor Pohl året derefter anlade sitt schweizeri. År 1833 skaffade Foureaux sig tillstånd att på den plats som Kuhn innehaft bygga en manége för förevisningar inom den »högre ridkonsten», men också för lindansning och akrobatiska prof. Sex år derefter fick en tredje fransman, Tourniaire, också idkande samma »konst», tillstånd att på samma ställe sätta upp en mycket större manégebyggnad. För platsen skulle han betala 300 riksdaler årligen samt dess utom för hvarje föreställning till kungl. teatern erlägga en särskild afgift, hvilken vanligen steg till 200 riksdaler banko och derutöfver.

Sedan Foureaux försvunnit från Stockholms synkrets, täflade Gauthier och Tourniaire i många år om allmänhetens gunst, till dess ett nytt sällskap, under anförande af direktör Guerra, kom med nya föreställningar eller som allmänheten åtminstone inbillade sig vara nya.

Den gamla Gauthierska manégen refs ned, men ännu många år efter dess borttagande syntes på Djurgårdsslätten, midt emot ingången till Tivoli, ett stort cirkelformigt märke i marken, der intet gräs ville växa och som antydde området af den forna arenan. Den Tourniairska manégen brann natten efter 1 Maj 1847. Redan i Februari samma år hade maskinmästaren C. Mothander erhållit riksmarskalks-embetets resolution på öfverlåtelse till 1851 års slut af den plats hvarå nyss nämnda manégebyggnad var uppförd, och den 24 Juli 1847 fick Mothander rättighet att uppföra en ny manégebyggnad, i hvilken sedermera många konstberidarsällskap uppträdt till stockholmsallmänhetens förlustande.

* * *

Lindansare hafva sedan gamla tider förekommit än här än der i Sveriges hufvudstad, men deras namn hafva sällan gått till efterverlden. Från förra århundradet nämnas dock Troni & C:o samt *luftspringarne* Lion och Albertus. Den sist nämde gaf för hundra år sedan många föreställningar, dels på Djurgården, dels i Loiska

huset vid Stora Nygatan, dels ock i Stadshuset, hvilket allt man finner antecknad i de uti Kommersekollegii arkiv förvarade spinnhus-räkenskaperna. För hvarje föreställning erlades nämligen, enligt kungl. förordningen af den 17 Juni 1731, en viss afgift till spinnhuset, och på 1780-talet utbetalade så väl Albertus som Troin & C:o samt Lion många sextonskillingar för det ändamålet. Troin & C:o samt Lion höllo sig i synnerhet på Eriksberg vid Träsket, der också en ofärdig amerikansk officer, De Dille, år 1785, dansade på kryckor. Samme man uppträdde äfven i Humlegården.

Snabblöpare hafva ock stundom roat gamla Stockholm. Den mest bekante var löparen Philip som 1827 visade sig på Djurgården. Han sprang på 63 minuter från Kuhns manége vid Hasselbacken till Manilla tre gånger fram och lika många gånger till baka samt en del af vägen baklänges och utan något uppehåll.

Bland *luftseglare* som i Stockholm uppsändt ballonger, vare sig att de sjelfve medföljt eller icke, tyckes en Robertson hafva varit den förste. Han steg, 1805, upp i balong från Humlegården, men hann ej längre än till Tyskbagarbergen. Sedermera väckte en viss Venetien, såsom han kallade sig, stort uppseende i början af 1830-talet, icke så mycket för sina verkliga luftfärder, som ej mer för dem som aldrig kommo i fart. Under sommaren 1831 annonserade han oupphörligt om en stor ballong som skulle innehålla femton tusen kubikfot gas och hvilken skulle gå till väders, men afseglingen uppsköts vecka från vecka, oaktadt den varit bestämdt utsatt flere gånger. Venetien uppgaf, att kostnaderna stego till tre tusen rdr banko. Då ballongen icke ens vid den senast utfästa uppstigningsdagen höjde sig, förloerade allmänheten tålmodet, och ett högst obehagligt uppträde inträffade, i det folket förstörde ballongen och skulle kanske ha rifvit luftseglaren sjelf i stycken, i fall han ej lyckats undkomma.

Lyckligare var, tjugu år senare, luftseglaren Tardini, hvilken från Djurgårds Tivoli, den 13 Juli 1851, afreste i ballong, åtföljd af grefve Ambjörn Sparre, den bekante mekanikern. En ofantlig meniskomängd hade då infunnit sig på Djurgården. En vecka senare skedde uppstigandet från Humlegården, och äfven då medföljde grefve Sparre samt för den gången Tardini's tioårige son. Första gången sänkte ballongen sig ned på Björknäs egor vid Skurusund; andra gången vid Stegesundslandet, bortom Vaxholm, och resan räckte blott 20 minuter. Vid ett tredje tillfälle medföljde en lefvande ren. (Några år) senare omkom Tardini i Öresund.

Ofvan nämde Venetien hade, sommaren 1830, uppträdt på Djurgården i kraftprof och pantomimer. Han kallade sig då »Europas förste Herkules och Gymnasiarque hos H. M. Konungen af Frank-

Samma år eller året därpå

rike». På hösten samma år spelade han apans roll i den komiska pantomimen »Jocko eller apan beskyddad af magien».

Stockholms allmänhet tyckes stundom hafva med stort intresse sett menniskor spela apa. Många minnas ännu den tyske balletmästaren Heinrich Springer, som ej blott på Djurgårdsteatern, utan äfven på den kungliga scenen med stor framgång uppträdde som apa i »Kärlek och hämnd eller den amerikanska apan», melodram i 2 akter, samt »Domis död», melodram i 1 akt, hvilka stycken drogo till k. teatern ett stort antal skådelystna i början af 1838, och det första af dem lär hafva gifvit en inkomst af 33,351 rdr. Elfva år senare spelade en annan tysk också apa på kungl. teatern, nämligen den komiske pantomim-dansören Klischnig, som uppträdde i »Trollkarlen eller apan och fästmannen» samt i »Jocko eller den brasilianska apan». Smaken hade dock, tyckes det, något ändrat sig, ty det först nämnda stycket gick ej mer än fyra gånger, och det andra endast två.

Verkliga apor hafva naturligtvis ofta förevisats och täflat med de falska. Vi veta dock icke, att någon af dem någonsin gjort sig ett namn. Det hafva hundar deremot gjort. För femtio år sedan visades t. ex. en pudelhund som hette Munito och som väckte mycket uppseende för sitt stora förstånd och sin exempellösa skicklighet. Han skall till och med hafva »surprenerat» sin egen hustru och lärmästare, signor Castelli d'Orina. Munito insjuknade under sommaren 1830, och allmänheten visade mycken oro för sjukdomens utgång, men lyckligtvis vardt den märkvärdige pudeln åter frisk och uppträdde snart igen, då tillsammans med sin son, »äfven en pudelhund», heter det i annonserna. Förevisningsstället var värdshuset Tawern i guldsmeden Sandbecks egendom Sofieberg vid Djurgårdsslätten. Man gaf två föreställningar hvarje eftermiddag, en kl. 5 och en kl. 7. Första platsen kostade 24 sk., den andra 16 sk. banko.

Lejon och andra vilda djur fördes äfven någon gång i äldre tider till Stockholm, mest dock såsom skänker till någon kunglig person, men äfven i så fall förevisades djuren vanligtvis för allmänheten. År 1647 fick drottning Kristina ett lejon i gåfva från hertig Jakob af Kurland. Året näst efter hitfördes ett dylikt djur som Königsmarck tagit i Prag. År 1731 fick Fredrik den förste till skänks af deyen i Alger två lejon, tre tigrar, en vildkatt och — en frigifven slaf. Sedan djuren någon tid här visats, skänktes de till August den andre i Polen. De lejon som hitsändes under Kristinas tid förevisades på Slottsbacken, ungefär der obeliskan nu står. Platsen kallades också *Lejonkulan*, hvilket namn öfvergick till nya Bollhuset

som der uppfördes på 1660-talet och der redan 1686 den kunglige teatern inrymdes. Logården, vid kungliga slottets östra sida, kallades äfven *Lejongården* och *Leopardgården*, emedan vilda djur der förvarades på 1600-talet.

Bland föreläsningssällena inom Stockholm har Bergstrahlska (f. d. Falkenbergiska och sedan Hamiltonska) huset vid Ridderhusstorget varit mycket anlitadt. På Brunkeberg hafva också sedan gammalt sådana föreläsningar funnits. Äfven Dævelska (nu Inteckningsgarantiaktiefbolagets) hus vid Gustaf Adolfs torg har till dylikt användts. För öfrigt hafva föreläsningssällena för kosmoramor och dylikt funnits i hörnet af Tyska Brunn och Skärgårdsgatan, i n:o 7 (gamla nummerordningen) vid Skomakargatan, i gamla n:o 1 vid Myntgatan, i Schultzenheimska huset på Blasiholmen, i Schönborgska huset vid Götgatan, m. fl. Den förut omnämnda julkrubban var länge det förnämsta föreläsningssämnet i Schönborgska huset och dermed följde gamla och nya testamentet i 164 transparenta taflo »i Etrusque smak», af Deprés . . . »Ett verk», tillägger en annons år 1830, »som i anseende till många förbättringar år ifrån år har fullkomligt hunnit sitt ändamål att befrämja ungdomens undervisning i kristendomen».

